



## 12 Temmuz Beyannamesinin Gölgesinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Yurt Gezileri

AHMET EMRE ATEŞ\*  
ahmetemreates@hotmail.com  
ORCID ID: 0000-0002-1911-8496

ONUR GÖKÇELER\*\*  
ogokceler@gmail.com  
ORCID ID: 0000-0001-6137-3933

**Öz:** Çok partili dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çıktığı yurt gezileri, onun yönetim anlayışının nasıl değiştiğini göstermektedir. 1946'nın başında çok partili sistemin bir deneme olarak görüldüğü dönemden, 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlanmasıyla bu sistemin artık kalıcı olduğunun anlaşıldığı döneme kadar olan süreçte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de yönetim anlayışı değişmiştir. İşte bu değişim onun çıktığı yurt gezilerinden takip edilebilmektedir. Yapılan çalışmada yurt gezileri, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yönetim anlayışının değiştiğini gösteren siyasi davranışlar ve olaylar üzerinden açıklanacaktır. Ayrıca bu dönemde Cumhurbaşkanı İnönü'nün çok partili hayatla ilgili olarak attığı siyasi adımların etkileri de yurt gezileri içerisinde tartışılacaktır. Bu bağlamda önce, çok partili sistemin başlangıcında Milli Şef ve partili kimliğinin ön planda olduğu yurt gezileri değerlendirilecektir. Sonrasında ise partili kimliğini geride bırakıp partilere görece eşit uzaklıkta olduğunu gösterdiği ve 12 Temmuz Beyannamesinin etkilerinin görüldüğü yurt gezileri incelenecektir.

**Anahtar kelimeler:** İsmet İnönü, Yurt gezileri, Yönetim anlayışı, Çok partili sistem, 12 Temmuz Beyannamesi.

### Giriş

İsmet İnönü cumhurbaşkanlığı döneminde Mustafa Kemal Atatürk gibi yurt gezilerine çıkmaya önem vermiştir. Çıktığı bazı yurt gezilerinde, kendisinin başında bulunduğu iktidarın aldığı siyasi kararların etkilerini gözlemlemiş ve ziyaret ettiği yerlerde önemli siyasi mesajlar vermiştir. Bazılarındaysa da bayındırlık ve iskân faaliyetleri ile zaman zaman meydana gelen sel ve deprem gibi doğal afetlerin yarattığı yıkımı incelemiştir. Ayrıca İnönü, yurt gezileri aracılığıyla halkla iletişim kurarak vatandaşların sorunlarını, isteklerini dinlemiş ve onlara önemli konuşmalar yapmıştır.

Çok partili sisteme geçilmesiyle yurt gezileri açısından da yeni bir döneme girilmiştir. Çünkü siyasi alanda artık tek bir siyasi parti bulunmuyordu. Bu nedenle,

\* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

\*\* Doktora Öğrencisi. İstanbul Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı.

aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel başkanı olan Cumhurbaşkanı İnönü'nün çok partili dönemde çıktığı yurt gezilerinde nasıl davranacağı önem taşı-maktaydı. Çok partili hayatın ilerlemesiyle bağlantılı olarak İnönü'nün bu dönemde çıktığı yurt gezilerinde, onun yönetim anlayışının da değiştiği görülmektedir. Bu ba-kımdan Mayıs 1946'da çıktığı yurt gezisiyle Eylül 1947'de çıktığı yurt gezisi arasında, onun yönetim anlayışı bakımından büyük fark bulunmaktadır.

Bu çalışmada Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1946, 1947 ve 1948 yıllarında çıktığı yurt gezileri kronolojik olarak onun yönetim anlayışındaki değişimi gösteren olaylar ve söylemler üzerinden incelenecektir. Bu bağlamda önce Demokrat Parti (DP) ku-rulduktan sonra çıktığı ilk yurt gezisi, ikinci olarak 21 Temmuz 1946 milletvekili seçimleriyle DP'nin meclise girmesinden sonra çıktığı ilk yurt gezisi ve son olarak da 12 Temmuz Beyannamesini yayınladıktan sonra çıktığı ilk yurt gezisi onun yö-netim anlayışının değiştiğini gösteren davranışları, söylemleri ve olaylar bağlamında açıklanacaktır. Bu yurt gezileriyle bağlantılı olduğu için çalışmada, Cumhurbaşkanı İnönü'nün aynı zamanda CHP genel başkanı olması tartışmasına, psikopat krizine, 12 Temmuz Beyannamesi sürecine ve CHP VII. Olağan Kurultayı'na da kısaca deği-nilecektir. Ayrıca son kısımda, İnönü'nün çıktığı bu üç yurt gezisi dışında 1948'deki birkaç ziyaretine de kısaca yer verilecektir.

### Cumhurbaşkanı İnönü'nün Parti Genel Başkanı Olması Tartışması

Cumhurbaşkanı İnönü'nün DP kurulduktan sonra çıktığı ilk yurt gezilerine geçmeden önce siyasi ortamı kısaca değerlendirmek, bu gezilerde tespit edilen yönetim anlayışındaki değişimi anlamlandırabilmek adına faydalı olacaktır. Bilindiği gibi İnönü, Atatürk'ün ölümünün ardından cumhurbaşkanı seçildikten sonra kendi liderliği altında otoriter bir yönetim kurmuş ve bu yönetim anlayışı İkinci Dünya Sa-vaşı yılları boyunca devam etmiştir. Savaşın sona ermesiyle birlikte de Türkiye'de çok partili yeni bir sürece girileceğine dair ilk işaretleri vermeye başlamış ve bunun so-nucunda ilk olarak 18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ'ın liderliğinde Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuştur.<sup>1</sup> 7 Ocak 1946'da ise İnönü'nün de onayıyla eski Başbakan Celal Bayar liderliğinde Demokrat Parti kurulmuştur.<sup>2</sup> Böylece Türkiye'de, CHP'nin tek parti iktidarının sonunu getirecek çok partili dönem başlamıştır.<sup>3</sup> İktidar tarafın-dan, ilk başta bir tecrübe ve deneme olarak görülen bu yeni çok partili sürecin<sup>4</sup>, eski deneyimlerden farklı olarak kalıcı olacağı çok geçmeden anlaşılacaktı. Birazdan in-celeneceği gibi, İnönü'nün attığı adımlar da bu kalıcılığı sağlamak yönünde olacaktır.

DP kurulduğunda, karşısında yirmi üç yıldır kesintisiz olarak iktidarını devam etti-ren CHP yönetimi bulunuyordu. Bu tabloda DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın karşı-

1 H. Emre Bağce, "Türkiye'de Siyasi Partiler ve Seçimler: 1946-2015", *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim -7 Haziran 2015-*, ed., Edip Asaf Bekaroğlu, İstanbul: Vadi Yayınları, 2015, s.18-19.

2 Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970, s.111-113.

3 Türkiye'de, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından yeni siyasi partilerin kurulmasıyla oluşan siyasi sistemin, çok partili hayata geçiş mi yoksa dönüş mü olduğuyla ilgili tartışma için bkz.: Asım Karaömerlioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Demokrasiye Dönüşün Toplumsal Dinamikleri", *Toplum ve Bilim*, 106 (2006), s.174; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938 Kanun-ı Esasi ve Meşruiyet Dönemi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001, s.128.

4 Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, 1.Cilt, haz., Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.59.

sında siyasi rakip olarak Milli Şef, değişmez CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile CHP Genel Başkan vekili ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu bulunuyordu. Bu durum DP açısından eşit olmayan bir siyasi denklemdi. Bu yüzden DP'li liderler, partileri kurulduktan sonra cumhurbaşkanının aynı zamanda parti genel başkanı olduğu mevcut durumu eleştirmeye başlayarak bu durumun bir anayasa değişikliği gerektirmeden uygulamada çözümlenebileceğini savunmuşlardır.<sup>5</sup> İnönü ise cumhurbaşkanı olan kişinin aynı zamanda parti genel başkanı olduğu mevcut durumun çok partili yapıda da bir sorun yaratmayacağını, bu durumun 1924 Anayasası'na uygun bir şekil olduğunu düşünüyordu. Ona göre cumhurbaşkanının aynı zamanda parti genel başkanı olması, bu kişinin devlet başkanlığı görevini yaparken tarafsız ve adil olmasına engel değildi. Bu durumun muhalefetin istediği şekilde değişmesi için bir anayasa değişikliği yapılması gerektiğini düşünen İnönü'ye göre, bu konu gelecek kuşakların işiydi. Ona göre hâlihazırda uygulanan şekil ülke için en faydalı olandı.<sup>6</sup>

Cumhurbaşkanı İnönü 26 Aralık 1938'de toplanan CHP I. Olağanüstü Kurultayı'nda CHP'nin değişmez genel başkanı olmuş ve Milli Şef sıfatını almıştı. Bu durum tek parti döneminde bir problem yaratmamıştı. Ama 1945'in sonlarından itibaren artık çok partili yeni bir döneme geçilmişti. Cumhurbaşkanı İnönü'nün iradesiyle geçilen bu yeni dönemin gereği olarak, artık tek parti uygulamaları terkedilmeliydi. Bunun için 10 Mayıs 1946'da İnönü'nün isteğiyle toplanan CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nda yine kendisinin isteğiyle CHP genel başkanının değişmezliği kaldırılmış ve genel başkanın kurultayca seçilmesi kararlaştırılmıştı. Kurultayca oybirliğiyle seçilen İnönü, bundan sonra sadece CHP genel başkanı ve cumhurbaşkanıydı.<sup>7</sup> Böylece İnönü kendi isteğiyle değişmezlik ayrıcalığını bırakmıştı.

### Mayıs-Haziran 1946'daki İç Batı Anadolu ve İç Anadolu İlleri Gezileri

İnönü DP kurulduktan sonra ilk yurt gezisine bu ortamda olağanüstü kurultay toplanmadan önce 3 Mayıs 1946'da çıkmış, bu yurt gezisine 10 Mayıs'taki kurultay sebebiyle ara vermiş ve ay sonunda bir yurt gezisine daha çıkmıştır. Bu iki yurt gezisi aynı siyasi ortam içerisinde ve birbirlerine çok yakın tarihlerde yapıldığı için birlikte değerlendirilecektir. Bu yurt gezileri İnönü'nün çok partili dönemde çıktığı ilk yurt gezileri olduğu için, ziyaretlerinde nasıl davranacağı ve neler söyleyeceği önemlidir. Fakat İnönü'nün bu yurt gezisi boyunca yaptığı konuşmaların tamamını basından izlemek mümkün değildi. Çünkü basının siyasi denetim altında bulunduğu bu dönemde gazeteler, İnönü'nün konuşmalarını Anadolu Ajansı'nın (AA) bildirdiği kadarıyla haber yapmaya izinliydi.<sup>8</sup> Milli Şeflik sistemi bu dönemde bütün gücüyle devam ediyordu.

5 Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İktidar ve Demokratlar*, 2.Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.88-98.

6 "İnönü'nün Tarihi Söylevi", *Ulus*, 11 Mayıs 1946; "İnönü'nün Türk Milletine Seçim Beyannamesi", *Ulus*, 18 Temmuz 1946.

7 Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976, s.20.

8 Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.143. Milli Şeflik sisteminin etkilerinin devam ettiği bu dönemde, Cumhurbaşkanı İnönü'nün yurt gezileri sırasında ziyaret ettiği yerlerde yaptığı konuşmaların gazetelerde bulunmayan metinleri için bkz.: İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950, haz., İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:99, Ankara, 2003.

Bu yurt gezilerinde İç Batı Anadolu ve İç Anadolu illerini ziyaret eden İnönü, gittiği yerlerde yaptığı konuşmalarda, yeni kurulan siyasal partilerin izleyeceği siyasetle ilgili uyarılarda bulunmuş, belediye seçimlerinden sonra milletvekili seçimlerinin de erkene alınacağını nedenleriyle açıklamış ve vatandaşlardan seçimlere katılım göstermelerini istemiştir. DP'nin seçimlere girip girmemeyi tartıştığı bu ortamda İnönü, 25 Mayıs'ta ziyaret ettiği Kars'ta, seçimlere girmemeyi olumsuz bir davranış olarak göreceğini ve bu davranışın ülkeyi dışarıya karşı suçlamak olacağını açıklamıştır.<sup>9</sup> Ahmet Hamdi Başar hatıralarında, İnönü'nün bu yurt gezisinin amacının DP'nin seçimlere girmesini sağlamak olduğunu belirtmektedir.<sup>10</sup> Yani onun yurt gezisindeki bu sözleri DP için birer uyarıydı.

DP Genel Başkanı Celal Bayar 8 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, erkene alınan belediye seçimlerine katılmayacaklarını ve milletvekili seçimleri de erkene alınırsa ona da katılmayacaklarını belirtmiştir.<sup>11</sup> Fakat İnönü'nün bu yurt gezisindeki uyarıları işe yaramış, erkene alınan belediye seçimlerine katılmayan DP, kurulmasının üzerinden henüz altı ay kadar bir süre geçmişken milletvekili seçimine girmek durumunda kalmıştır. Böylece DP henüz hazırlıklarını tamamlayamadan, 1947'de yapılması gereken milletvekili seçimleri erkene alınarak 21 Temmuz 1946'da yapılmıştır.

İnönü her ne kadar 1 Haziran'da Trabzon'da, yaptığı konuşmalarda değindiği konuların onun cumhurbaşkanı olması sebebiyle görevi olduğunu ve hiçbir yerde kendisine ve CHP'ye oy istemediğini belirtse de,<sup>12</sup> 5 Mayıs'ta Akşehir'i ziyareti sırasında yaptığı konuşmada, "Eğer bizim takibedeceğimiz politikayı tasvip ediyorsanız, bunu seçimlerde göstereceksiniz." demiştir. Ayrıca Trabzon'da yaptığı konuşmada, Meclis seçim kararı aldıktan sonra belki parti programlarını tekrar anlatarak kendi partisi için oy isteyebileceğini belirtmiştir.<sup>13</sup> Böylece İnönü kendi partisinden yana ağırlığını göstermiştir. Yine de İnönü, 21 Temmuz 1946'da yapılacak seçimlerden önce vatandaşlardan oy istemek için herhangi bir yurt gezisine çıkmayacaktır.

Birden fazla siyasal partinin bulunduğu bu yeni siyasi ortamda DP'nin ve MKP'nin beklediği, İnönü'nün sadece cumhurbaşkanlığı görevini yapması ve bir partiden yana açık tavır koymayarak partilerüstünde kalmasıydı. Hatta MKP Genel Başkanı Nuri Demirağ 16 Mayıs'ta yaptığı açıklamada açıkça, İnönü'nün yurt gezisine çıkarak parti propagandası yapmasını eleştirmiş ve onun, çıktığı yurt gezilerinden yolluk aldığını iddia etmiştir.<sup>14</sup> Bunun üzerine başbakanlıktan yapılan bir açıklamayla Demirağ'ın bu iddiası yalanlanmıştır.<sup>15</sup> Ama çok partili hayatın henüz yeni başladığı, otoriter yönetim anlayışının devam ettiği, siyasi baskı ve denetim araçlarının hâlâ

9 İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950, s.72-83; 95-132.

10 Ahmed Hamdi Başar, *Ahmed Hamdi Başar'ın Hatıraları: "Yine Hayal Âleminde Uçuyorum..."*, 2.Cilt, haz., Murat Koraltürk, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.129-130.

11 Toker, *Tek Partiden Çok Partiyeye*, s. 146; "Demokrat Parti Kararını Verdi: Belediye Seçimlerine girmiyor", *Vatan*, 9 Mayıs 1946.

12 "Millî Şefin Trabzon'daki Hitabeleri", *Ulus*, 2 Haziran 1946; "İnönü, Trabzonda Bir Nutuk Söyledi", *Vatan*, 2 Haziran 1946.

13 "İnönü'nün Mühim Nutku", *Ulus*, 6 Mayıs 1946; "Cumhurbaşkanının Yurd Gezisi", *Vatan*, 7 Mayıs 1946.

14 "Millî Kalkınma Partisi De Endişede.", *Yeni Sabah*, 17 Mayıs 1946.

15 "Cumhurbaşkanının Geçen Seyyahatı", *Yeni Sabah*, 18 Mayıs 1946.

yürürlükte olduğu bir ortamda, yeni kurulan bir partinin genel başkanının savaş yıllarının Milli Şefi Cumhurbaşkanı İnönü'yle ilgili böyle bir açıklamada bulunabilmesi dikkate değer bir olaydır.

Milli Şeflik sisteminin devam ettiği bu ortamda İnönü'nün, çıktığı yurt gezilerinde partili kimliğinin ön planda olduğu görülmektedir. Yine de Kemal Karpat'ın belirttiğine göre, İnönü'nün yurt gezisine çıkararak vatandaşları yapılacak seçimlere katılmaya davet etmesi, çok partili sistemin ilk sonuçlarından biriydi ve bu durum, iktidarın halka dayalı olduğu prensibinin kendisini artık uygulamada yavaş yavaş göstermeye başladığı anlamına geliyordu.<sup>16</sup> Karpat'ın belirttiği bu durum İnönü'nün 1950 seçimlerinden hemen önce çıktığı yurt gezilerinde daha belirgin olarak görülebilir.

### Ekim 1946'daki Güney İlleri Gezisi

CHP'li yöneticilerin yaptığı usûlsüzlükler nedeniyle, iki parti arasında bütün bir dönemi etkileyerek sert tartışmalara neden olan 21 Temmuz 1946'da yapılan milletvekili seçimlerinin sonuçlarına göre, CHP 397, DP 61 milletvekili elde edebilmişti.<sup>17</sup> Böylece cumhuriyet tarihinde ilk defa bir siyasi parti, CHP'nin karşısında seçimlere girerek muhalefet partisi olarak mecliste yerini almıştı. Meclis ilk defa bir seçim sonucunda iki partiden oluşuyordu. Bu yeni durumda Cumhurbaşkanı İnönü'nün nasıl bir siyaset tarzı izleyeceği büyük önem taşımaktaydı. Çünkü hâlâ ülke yönetiminde tek söz sahibiydi. İnönü seçimlerin ardından, otoriter yönetim anlayışıyla bilinen eski tek parti yöneticilerinden Recep Peker'i başbakan yapmıştır.<sup>18</sup>

İnönü DP meclise girdikten sonra ilk yurt gezisine, meclis henüz açılmadan 9 Ekim 1946'da güney illerini ziyaret etmek üzere başlamıştır. Bu yurt gezisinde, geçen yurt gezilerinden farklı olarak İnönü'nün partili kimliğinin geri planda kaldığı, cumhurbaşkanı kimliğinin ise ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca bu yurt gezisinde, çok partili dönemde artık partilerüstü bir konumda ve hakem rolünde olacağının ilk işaretlerini vermiştir. Zaten İnönü'nün bu yurt gezisindeki amacı da, iki parti arasındaki ilişkileri ve yeni siyasi durumun vatandaşlara yansımalarını incelemektir.

İnönü bu yurt gezisi boyunca gittiği yerlerde, ziyareti sebebiyle verilen yemeklere ve çay ziyafetlerine CHP dışındaki partilerin yöneticilerini de davet etmiştir. Böylece bu buluşmalarda hem CHP'li hem de DP'li yöneticiler ve heyetlerle beraber görüşerek, onları iki partili yeni siyasi durumla ilgili bilgilendirmiş ve onlara bu konuda öğütler vermiştir. Birbirleriyle iyi geçinmelerini istemiştir. Fakat ziyaret edilen yerlerde CHP dışındaki diğer partilerin yöneticilerinin davetlere gelip gelmeyeceği bir problem olmuştur.<sup>19</sup> Hatta bu konuyla ilgili İnönü'nün Hatay ziyaretinde yaşanan ve ilginç bir şekilde basına yansıyan bir olay, Cumhurbaşkanı İnönü'nün yönetim anlayışındaki değişimi göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

16 Karpat, H. Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayınevi, 1996, s.139.

17 *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012, s.8.

18 A. Emre Ateş, "Demokrat Parti'nin Muhalefetleşebilmesinde Recep Peker Başbakanlığı'nın Önemi", *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*, der., Ayşegül Komsuoğlu, İstanbul: Bengi Yayınları, 2008, s.135-149.

19 Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalem* (1933-1951), haz., Cemil Koçak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s.196.

Önce Tasvir gazetesinde sonra da diğer gazetelerde yayınlanan bir habere göre, 8 Ekim'de Hatay'da vali konağında İnönü şerefine verilen akşam yemeğine, resmi olmayan bir şekilde davet edildikleri gerekçesiyle DP'liler katılmamıştı. İnönü bu durumdan rahatsızlık duymuş olacak ki aynı gün DP il müteşebbis heyeti üyelerini bizzat vali konağına davet etmiştir. Bunun üzerine 23:15'te gelen DP'liler, İnönü'yle gece 01:30'a kadar süren uzun bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. DP il müteşebbis heyeti üyelerinin Tasvir gazetesine yaptığı açıklamaya göre İnönü, DP ile yakından ilgilediğini ve DP'yi desteklediğini, bu partinin ve demokrasinin memlekette gelişmesini istediğini, DP'nin memlekette artık tutulduğunu, partilerin kardeşçe ve ortaklaşa çalışması gerektiğini belirterek partiler arası rekâbetle ilgili konuşmuştur. CHP ile DP'nin aralarındaki siyasi rekâbeti iki centilmen olarak devam ettirmelerinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca iki parti arasındaki polemikğin sona ermesini istediğini belirten İnönü buradaki konuşmasında, iki parti arasındaki anlaşmazlıktan ve soğukluktan CHP'nin daha çok sorumlu olacağını, çünkü onun iktidar partisi olarak daha hoşgörölü olması gerektiğini belirtmiştir.<sup>20</sup> Sonraki başlık altında görüleceği gibi İnönü, yayınlacağı 12 Temmuz Beyannamesinde de iktidarın iki parti arasındaki gerginlikten sorumlu olduğunu kastedecektir.

DP il müteşebbis heyeti üyelerinden Ahmet Sırrı Hocaoğlu'nun gazeteye yaptığı açıklamaya göre İnönü "... devlet reisi sıfatı ile her iki partiye bitaraf (yansız) bir nazarla bakmanın his ve düşüncelerine uygun olduğunu ifade etmiştir."<sup>21</sup> İnönü'nün bu açıklaması, mevcut siyasi ilişkileri etkileyecek çok önemli bir değere sahiptir. Hatırlanacağı gibi DP'nin, kurulduğundan beri istediği de İnönü'nün parti genel başkanlığını bırakarak partilerüstü kalmasıydı. İnönü'nün bu sözleri artık kendisinin de böyle bir yönetim anlayışını benimsemeye başladığını göstermektedir. İleride inceleneceği gibi, İnönü Hatay'da söylem düzeyinde yaptığı bu açıklamanın bir benzerini ve kapsamlısını 12 Temmuz Beyannamesiyle yazılı olarak yapıpı kamuoyuna düşüncelerini açıklayacaktır.

İnönü özel olarak DP'li müteşebbis heyeti üyelerini ertesi gün için öğle yemeğine davet etmiştir. Bu öğle yemeğinde bulunan CHP'li ve DP'li üyelere çok partili hayattaki ilgili tavsiye ve öğütlerde bulunan İnönü, CHP Hatay bölgesi müfettişine DP'nin bütün çalışmalarını ve isteklerini kolaylaştırmalarını istediğini, bunun aksini hoş görmeyeceğini söylemiştir. Vatan gazetesi, Hatay ziyaretinde İnönü'nün DP'lilerle olan bu görüşmelerini "Demokrasi tarihimizde bir dönüm noktası-İnönü, bir devlet reisi sıfatıyla Partiler arasında bitaraf kalıyor" manşetiyle haber vermiştir.<sup>22</sup> Gerçekten de Hatay ziyaretinde yaşananlar, İnönü'nün yönetim anlayışındaki değişimi gösteren önemli olaylardan biriydi.

Tespit edilen diğer bir nokta ise, İnönü'nün ziyaretlerinde yaptığı konuşmaların içeriğine yukarıda tartışılan Mayıs-Haziran 1946'daki yurt gezileriyle karşılaştırıldı-

20 "Demokrasi Tarihimizde Bir Dönüm Noktası", *Vatan*, 11 Ekim 1946; "İnönünün Hatayda D. P. Başkanlarile Yaptığı Hasbihal", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1946.

21 "Demokrasi Tarihimizde Bir Dönüm Noktası", *Vatan*, 11 Ekim 1946; "İnönünün Hatayda D. P. Başkanlarile Yaptığı Hasbihal", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 1946.

22 "Demokrasi Tarihimizde Bir Dönüm Noktası", *Vatan*, 11 Ekim 1946.

ğında bu yurt gezisinde, yazılı basından daha net ulaşılabilmektedir. Bu yurt gezisinde AA'nın yayınladığı kısa bildirimlerden farklı olarak DP il müteşebbis heyeti üyelerinin açıklamalarının Tasvir gazetesinde yayınlanması, İnönü'nün konuşmalarının içeriğinin herkes tarafından öğrenilmesini sağlamıştır.

### **Psikopat Krizi ve 12 Temmuz Beyannamesi**

Görüldüğü gibi Cumhurbaşkanı İnönü Hatay ziyaretinde, gazetelerde yayımlandığı için içeriği herkes tarafından öğrenilen DP'li müteşebbis heyeti üyeleriyle yaptığı görüşmelerde söylediği sözlerle, bundan sonra nasıl bir yönetim anlayışında olacağını ilk işaretlerini de vermiştir. Bu yeni yönetim anlayışına uygun olarak 1949'un ortalarına kadar kamuoyu önünde hem CHP'ye hem de DP'ye karşı eşit uzaklıkta kalarak, partilerüstü bir konumda bu iki parti arasında hakemlik yapmaya çalışacaktır. İnönü bunun ilk fiili deneyimini de Hatay ziyaretinden iki ay kadar sonra psikopat krizi sırasında yaşayacaktır.

Başbakan Peker döneminde hükümet ile DP arasındaki siyasi ilişkiler gergin bir şekilde sürmüştür. Hatta 18 Aralık 1946'da bütçe kanunu görüşmeleri sırasında Başbakan Recep Peker'in DP'ye karşı sert konuşmaları ve davranışları DP'lilerin meclisi terk etmesine neden olmuş<sup>23</sup> ve bu olay tarihe psikopat krizi olarak geçmiştir. Araya arabulucuların girmesi DP'nin meclise dönmesini sağlayamamıştı. Bunun üzerine cumhurbaşkanı sıfatıyla İnönü'nün duruma müdahale etmesi istenmişti. İnönü de hem DP Genel Başkanı Celal Bayar'la hem de Başbakan Recep Peker'le birkaç kez görüşerek iki taraf arasında arabuluculuk yapmış ve görüşmelerin sonucunda kamuoyuna yayınladığı bir bildiriyle DP'nin meclise dönmesini sağlamıştır. Böylece toplamda dokuz gün süren bu kriz İnönü olaya dahil olduktan sonra çözümlenebilmişti. İnönü bu süreci CHP genel başkanı olarak değil tarafsız bir devlet başkanı olarak yönetmişti. İnönü 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlanmasıyla sonuçlanacak, Haziran-Temmuz 1947'de bir ayı aşkın bir süre boyunca partiler arasında hakem olarak yöneteceği sürecin küçük bir denemesini de bu kriz sırasındaki arabuluculuğuyla yapmıştı.

Fakat bu olaydan sonra da hükümet ile DP arasındaki gergin ilişkiler devam etmiştir. Özellikle 7 Ocak 1947'de başlayan DP I. Büyük Kongresi'nde alınan ve meclisi terk etme tehditini içeren Hürriyet Misakı kararı, iktidarca sert bir şekilde karşılanmıştır. Genel olarak iktidar, muhalefetin ihtilal yöntemi politikalar takip etmesinden, muhalefet de iktidarın kendilerine karşı sert politikalar izlemesinden ve yönetimin kendilerine karşı tarafsız olmamasından şikayetçiydi. Bu gergin ortamda 9 Mayıs 1947'de Başbakan Recep Peker ile DP Genel Başkanı Bayar'ın yaptığı görüşmeden de siyasi ilişkileri yumuşatacak hiçbir kazanım elde edilememiştir.<sup>24</sup> Bu durumda Cumhurbaşkanı İnönü başta tecrübe olarak gördüğü bu çok partili sürecin devam etmesi ve bu sürece uygun yeni bir siyaset anlayışı oluşması adına Haziran 1947'de 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlanması ve sonrasında da Başbakan Recep Peker'in istifa

23 "Mecliste Hâdiseli Bir Gün", *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1946.

24 Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.251-253; Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s.55; "Recep Peker-Celâl Bayar Arasında Mülâkat", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1947.

etmesiyle sonuçlanacak yeni bir süreci başlatmıştır.

Cumhurbaşkanı İnönü, CHP ile DP arasındaki siyasi gerginliği sona erdirmek ve çözümlenmeye üzere 1947'nin haziran ve temmuz aylarında DP Genel Başkanı Celal Bayar, Başbakan Recep Peker ve CHP'li yöneticilerle birçok kere görüşmüş ve anlaşmazlıkları gidermeye çalışmıştır. Hatta bir kez de Çankaya Köşkü'nde Bayar ile Peker'i, kendi hakemliği altında karşılıklı görüştürmüştür.<sup>25</sup> Bir ayı aşkın bir süre boyunca devam eden bu görüşmelerin sonucunda ise İnönü, 12 Temmuz 1947'de basında çıkan ve tarihe 12 Temmuz Beyannamesi olarak geçen bir bildiri yayınlamıştır.<sup>26</sup>

İnönü yayınladığı beyannamede genel olarak, DP'den yana bir tavır ortaya koyarak bu partiyi şikayetlerinde haklı bulmuş ve hükümet ile idare mekanizmasını eleştirmiştir. Bu beyannamede İnönü'nün en önemli ifadelerinden biri de şu sözleriydi: "... ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavî (eşit) derecede vazifeli görürürüm."<sup>27</sup> Yukarıda görüldüğü gibi İnönü, Ekim 1946'da çıktığı Hatay ziyaretinde DP il müteşebbis heyeti üyelerine, her iki partiye de tarafsız bir gözle bakmanın düşüncesine uygun olduğunu açıklamıştı. Şimdi de bu açıklamasından dokuz ay kadar sonra 12 Temmuz Beyannamesiyle kendisini her iki partiye eşit derecede görevli gördüğünü, bu kez resmen bir bildiriyle kamuoyuna açıklamıştı. Böylelikle İnönü, parti mücadelelerinden ve gergin siyasetin sorumluluğundan ayrılarak kendisini partilerüstünde hakem konumuna taşımıştır.

### Eylül 1947'deki Doğu Anadolu-Orta/Doğu Karadeniz İlleri Gezisi

Aslında İnönü resmi olarak, Mayıs 1946'nın sonunda çıktığı yurt gezisindeki siyasi sıfatlara ve büyük siyasi güce hâlâ sahipti. Yani bütün görev ve sorumluluklarıyla hâlâ CHP'nin genel başkanı ve aynı zamanda cumhurbaşkanıydı. Fakat Ekim 1946'da yaptığı yurt gezisindeki konuşmalarından anlaşıldığı üzere İnönü, artık CHP genel başkanı kimliğini geri planda bırakmış ve cumhurbaşkanı sıfatıyla partilerüstü kalmaya çalışmaya başlamıştı. Bu yönetim anlayışında olduğunu ve olacağını da önce psikopat krizi sırasındaki arabuluculuğuyla göstermiş ve daha sonra da 12 Temmuz Beyannamesini yayınlamasıyla resmen kamuoyuna açıklamıştı.

Muhalefetin, Cumhurbaşkanı İnönü'nün hâlâ resmen CHP genel başkanı olduğu eleştirilerine karşılık ilk ve tek hukuki adım ise Kasım-Aralık 1947'de toplanacak CHP VII. Olağan Kurultayı'nda atılacak ve İnönü genel başkan sıfatını korumakla birlikte bu sıfattan gelen bütün görev ve sorumluluklarını kurultayca seçilen genel başkan vekiline bırakacaktır.<sup>28</sup> Fakat İnönü bundan önce 12 Eylül 1947'de başlayacak, 12 Temmuz Beyannamesinden sonra çıktığı ilk yurt gezisindeki hareketleriyle artık partilerüstü ve tarafsız olduğunu kamuoyuna göstermeye çalışacaktır. Asım Us da 12 Temmuz Beyannamesinin filen uygulanacağını göstermek için İnönü'nün bu yurt

25 İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, haz., Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s.337-339.

26 "İnönü'nün Beyanatı", *Ulus*, 12 Temmuz 1947.

27 "İnönü'nün Beyanatı", *Ulus*, 12 Temmuz 1947.

28 Bkz.: *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, Ankara, 1948, s.311-331.



gezisine çıktığını belirtmektedir.<sup>29</sup> İnönü yurt gezisine çıkmadan önce, 12 Temmuz Beyannamesinin getirdiği yeni yönetim anlayışını devam ettiremeyen Başbakan Recep Peker 9 Eylül'de istifa etmiş ve yerine İnönü, Hasan Saka'yı başbakan yapmıştır.

İnönü 12 Temmuz Beyannamesiyle artık kendisini iki partiye karşı da eşit derecede görevli gördüğünü açıklamıştı. Bunu kamuoyuna resmen açıkladıktan sonra artık çıktığı yurt gezilerinde yanında sadece CHP'lilerin bulunması onun yeni yönetim anlayışına uygun bir hareket olmazdı. Bunun için Eylül 1947'de Doğu Anadolu ile Orta/Doğu Karadeniz illerini kapsayacak olan yurt gezisine çıkmadan önce DP Genel Başkanı Celal Bayar'la görüşerek, kendisinin yurt gezisine eşlik etmesi için DP'den de bir milletvekili istemişti.<sup>30</sup> İnönü'nün bu isteği üzerine toplanan DP Genel İdare Kurulu, partileri adına Cumhurbaşkanı İnönü'ye yurt gezisinde eşlik etmesi için DP Muğla Milletvekili Nuri Özsan'ı görevlendirmişti.<sup>31</sup> Özsan'ın İnönü'ye eşlik etmesi, muhalefetin meşru bir zeminde olduğunun kabul edildiğini göstermesi açısından da önemli bir hareketti.<sup>32</sup> Özsan bu on dört günlük yurt gezisi boyunca İnönü'nün sürekli yanında bulunmuş, İnönü de onunla yakından ilgilenmiştir.<sup>33</sup> Bu yurt gezisinden sonra da İnönü, DP'li Nuri Özsan'la zaman zaman görüşmüştür.

Diğer göze çarpan bir gelişme ise Ankara garında İnönü'yü hem yurt gezisine çıkarken geçirenler hem de dönüşte karşılayanlar arasında, başta DP'li dört kurucu liderden biri olan Fuat Köprülü olmak üzere DP'li üyelerin de hazır bulunmasıydı.<sup>34</sup> Ayrıca İnönü'yü, yurt gezisi boyunca ziyaret ettiği yerlerdeki DP'li başkan ve üyeler de karşılamışlardır. Önceki yurt gezilerinden farklı olarak bu yeni gelişmeler, DP'nin de artık İnönü'yü partilerüstü bir cumhurbaşkanı olarak görmeye başladığının göstergeleri olarak yorumlanabilir.

İnönü bu yurt gezisi boyunca Ekim 1946'daki yurt gezisinde de yaptığı gibi, hem CHP'lilerle hem de DP'lilerle görüşerek onlara çok partili siyasetle ilgili öğüt ve tavsiyeler vermiştir. DP'yi koruyan bir tavırla, bu partinin meşru zemine dayandığını, bu bakımdan CHP'den bir farkı olmadığını anlatmıştır. Gittiği yerlerde idare amirlerinden, her iki partiye karşı eşit ve adaletli davranmalarını istemiştir.<sup>35</sup> Hatta CHP kimliğini sahiplenen memurları sert bir şekilde azarlamıştır.<sup>36</sup> Partililerden ve vatandaşlardan, birbirleriyle siyasi nedenlerden dolayı düşmanlık yapmamalarını ve kanunun dışına çıkmamalarını istemiştir. Ayrıca İnönü, Gümüşhane'yi ziyareti sırasında yaptığı konuşmada, hükümetin her iki partiye karşı da eşit davranması

29 Asım Us, *Hatıra Notları*, haz., İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Kitabevi, 2012, s.645.

30 Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.295; İnönü, *Defterler (1919-1973)*, s.352; "Cumhurbaşkanı, Bayar'la Konuştu", *Vatan*, 8 Eylül 1947.

31 Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, haz., Cemil Koçak, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s.436-442.

32 Rıdvan Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.57.

33 Toker *Tek Partiden Çok Partiye*, s.314.

34 "Cumhur Başkanımız Sevgi Gösterileriyle Uğurlandı", *Ulus*, 13 Eylül 1947; "İsmet İnönü Dün Gece 9 da Ankaraya Vardı", *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1947.

35 "İsmet İnönü'nün Karşılıra Hitabesi", *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1947; "İnönü Rizede", *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1947; "İnönü Dün Samsundan Ankaraya Hareket Etti", *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1947.

36 Özden Toker, "Babam 75 Yaşında", *Akis*, 269 (1959), s.6-7.

gerektiğini söylemiş ve bunun sözde kalmayacağını, fiili ve ciddi şekilde uygulanacağını ifade etmişti.<sup>37</sup> Böylelikle İnönü, Başbakan Hasan Saka liderliğinde kurulan yeni hükümetin DP'ye karşı izlemesi gerektiği siyaset anlayışını da açıklamıştı.

Ayrıca İnönü bu yurt gezisi sırasında DP kurulduğundan beri ilk kez, bu partinin bir merkezini Erzurum'da ziyaret etmişti. On beş dakika süren ziyarette, burada bulunan hatıra defterine kısa bir yazı yazmıştı: "*Partililerin emniyet içinde çalışmaları ve birbirlerine saygı göstermeleri benim için çok kıymetli, çok ehemmiyetlidir.*" Vatan gazetesi İnönü'nün bu davranışının "12 Temmuz Beyannamesinin ilk fiili tezahürü (işareti)" olduğunu belirtmiştir.<sup>38</sup> Bundan sonra yurt gezisi boyunca başka illerdeki DP merkezlerini de ziyaret etmiştir. İnönü'nün bu davranışı, kendisini partilerüstü bir cumhurbaşkanı olarak göstermeye çalışmasından kaynaklanıyordu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarının otoriter yönetim anlayışı zamanlarından sonra bu yurt gezisi içinde İnönü için Trabzon'da halkevinde yapılan bir müsamere, eleştirilme konusunda gelinen noktayı göstermesi açısından dikkate değerdir. İnönü'nün katıldığı bu müsamerede bir çocuk İnönü'nün sesini oldukça benzeterek onun taklidini yapmıştır. İnönü bu müsamerayı izledikten sonra övgülerini belirtmiştir. Bu olay, yönetimde gelinen hoşgörü noktasını göstermesi açısından önemlidir. Dönemin Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Haldun Derin'in de belirttiği gibi, savaş yıllarındaki otoriter yönetim anlayışı altında bunun hoşgörülmesi veya böyle bir gösteri yapmaya cesaret edilmesi söz konusu olamazdı.<sup>39</sup> Bu olay başta Cumhurbaşkanı İnönü olmak üzere siyasi yönetimin eleştirilebilme anlamında geldiği aşamayı göstermesi açısından önemlidir.

Vatan gazetesinin haberine göre Samsun'da da ilginç bir olay yaşanmıştı. Buna göre İnönü burada bir tütün fabrikasını ziyareti sırasında, işçilerden biri İnönü'nün yurt gezisine eşlik eden ve o sırada yanında bulunan eşi Mevhibe İnönü'nün elini öpmüş ve ardından onun yakasına DP rozeti takmıştı. Mevhibe Hanım bu hareket karşısında gülümseyerek işçiye teşekkür etmişti. Gazetenin haberine göre fabrikanın işletme amiri, kendisini küçük düşürdüğü gerekçesiyle İnönü'nün ziyaretinin bitmesinin ardından işçiyi kovmuştu.<sup>40</sup>

Cem Eroğul'a göre İnönü'nün bu yurt gezisi genel olarak değerlendirildiğinde "*bir nevi partilerin balayı yolculuğu*" olmuştu.<sup>41</sup> Bu yurt gezisindeki bütün bu olaylar göstermektedir ki İnönü, 12 Temmuz Beyannamesine uygun bir şekilde partilere karşı eşit davranmaya başlamıştı. Hatta bu eşitlik DP lehine de biraz değişmiştir. DP'liler ise her ne kadar cumhurbaşkanının parti genel başkanı olması durumuyla ilgili resmi bir adım atılmadığından şikayet etmeye devam etseler de, bu yurt gezisiyle İnönü'yü bir partinin genel başkanı olarak görmek yerine, tarafsız bir cumhurbaşkanı olarak görmüşler ve buna uygun adımlar atmışlardır.

37 "İnönü", *Vatan*, 22 Eylül 1947.

38 "12 Temmuz Beyannamesinin İlk Fiili Tezahürü", *Vatan*, 16 Eylül 1947.

39 "İnönü Giresuna Gitti", *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1947; Derin, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, s.218.

40 "Sayın Bayan İnönü'ye D.P. Rozeti Takan İşçi", *Vatan*, 30 Eylül 1947.

41 Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.61.

## CHP VII. Olağan Kurultayı ve 1948'deki Yurt Gezileri

Görüldüğü gibi Cumhurbaşkanı İnönü Ekim 1946'daki Hatay ziyaretinde, siyasal partilere eşit uzaklıkta olacağını ilk işaretlerini vermiş ve psikopat kriziyle bu yeni yönetim anlayışının ilk deneyimini yaşamıştır. Daha sonra 12 Temmuz Beyannamesiyle de hakem olarak partilere karşı eşit uzaklıkta olacağını resmen açıklamış ve bunun fiilen nasıl işleyeceğini de Eylül 1947'de çıktığı yurt gezisinde göstermiştir. Fakat İnönü, yönetim anlayışındaki bütün bu değişime rağmen hâlâ CHP genel başkanıydı. DP de her ne kadar İnönü'nün bu yeni siyaset tarzını olumlu bulsa da cumhurbaşkanının aynı zamanda parti genel başkanı olması durumuyla ilgili resmi bir değişiklik yapılmadığından şikayet etmeye devam diyordu.<sup>42</sup> Çok geçmeden İnönü'nün isteğiyle bu konuda da resmi bir adım atılmıştır.

Bununla ilgili olarak ilk ve tek hukuki değişiklik CHP'nin iktidardayken yaptığı son ve tarihindeki en uzun kurultay olan 17 Kasım-4 Aralık 1947 tarihleri arasında toplanan CHP VII. Olağan Kurultayı'nda yapılmıştı. Bu kurultayda yapılan yeni parti tüzüğü'nün 73. maddesi şu şekilde düzenlenmişti: "*Parti Genel Başkanı, Cumhurbaşkanı seçilmiş olduğu takdirde, bu vazife üzerinde bulunduğu müddetçe Genel Başkanlığın bütün yetkileri ve sorumluları Genel Başkan Vekiline ait olur.*"<sup>43</sup>

Böylece İnönü, dönemin önde gelen CHP'li siyaset adamları olan gerek Nihat Erim'in günlüklerinden<sup>44</sup> gerekse de Faik Ahmet Barutçu'nun hatıralarından<sup>45</sup> takip edilebileceği üzere, cumhurbaşkanının parti genel başkanı olması durumuyla ilgili, 12 Temmuz Beyannamesini yayınlamadan çok önce düşünmeye başladığı ve bulunduğu çözümü VII. olağan kurultayda uygulamaya koydurmuştur. Buna göre artık, kurultay delegeleri tarafından seçilecek olan CHP'nin genel başkan vekili partinin en yetkili kişisi olacaktır. Vatandaşların, kendisinin siyasi partilere karşı eşit olmasını "*emniyet unsuru*" olarak saydığını söyleyen İnönü, partiyi yönetecek olan kişinin parti genel başkanı sıfatını almasını ise "*radikâl*" bulmuştu.<sup>46</sup> Bu yüzden İnönü, CHP genel başkanı sıfatını ismen de olsa korumaya devam edecekti. Fakat bu makâmın kendisine sağladığı görev ve sorumlulukları genel başkan vekiline bırakmıştı. Getirilen bu yeni uygulamanın, kurulduğundan beri cumhurbaşkanının parti genel başkanını olmasını eleştiren DP için bir kazanım olduğu söylenebilir.

İnönü 21 Şubat 1948'de Güneydoğu ve Doğu Anadolu illerini kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. İnönü'ye bu yurt gezisinde DP'den yine Nuri Özsan eşlik etmiştir. Ziyaret ettiği yerlerde önceki yurt gezilerindeki gibi CHP'li ve DP'li başkan ve üyelerle görüşen İnönü, onlardan partilerinin faaliyetleriyle ilgili bilgi almış, birbirleriyle iyi bir şekilde geçinip geçinmediklerini sormuş ve onlara öğütler vermiştir. Gittiği yerlerde valilere de, siyasi partilere eşit olarak davranmaları gerektiğini söylemiştir.<sup>47</sup>

42 "Celâl Bayarın Gazetemize Beyanâtı", *Vatan*, 22 Eylül 1947.

43 *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, s.323.

44 Bkz.: Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979*, 1. Cilt, haz., Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

45 Bkz.: Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar: Çok Partili Sistem ve İktidar Değişikliği*, 2.Cilt, Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları, 2001.

46 *CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*, s.206.

47 Erim, *Günlükler 1925-1979*, s.254-259; İnönü, *Defterler (1919-1973)*, s.361-364; "İnönü Diyarbakır'da", *Ulus*,

İnönü yurt gezisinden dönüşte yaptığı açıklamada, ziyaret ettiği yerlerde iç siyasetle ilgili genel durumu olumlu bulduğunu, partiler arasında düşmanlık bulunmadığını ve ülkede huzurun hâkim olduğunu söylemiştir.<sup>48</sup> İnönü ziyaret ettiği yerlerde gözlemlediği kadarıyla iki parti arasındaki siyasi ilişkilerden memnundu.

İnönü 16 Ekim 1948'deki Bursa ziyaretinde ise akşam vali konağındaki yemekte CHP ve DP'li üyelerle birlikte buluşarak onlara iç ve dış konularla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Gazetelerin belirttiğine göre İnönü, yemekte CHP'li ve DP'li temsilcilerden kadehlerini birbirlerinin şerefine kaldırmalarını istemiş, kendisi de kadehini iki partinin şerefine kaldırmıştır.<sup>49</sup> Bu yurt gezisi sırasında Orhangazi'de halkevini ziyaretinde, DP İl İdare Kurulu üyeleri de buraya gelerek İnönü'yü selamlamışlardı. O da DP'li üyelerin hatırlarını sorarak onlarla ilgilenmişti.<sup>50</sup> Bu şekilde Cumhurbaşkanı İnönü yurt gezilerinde net olarak görülebilen, partilerüstü kalma şeklindeki yönetim anlayışını Temmuz 1949'un sonunda başlayacağı Ege gezisine kadar sürdürmüştür.

## Sonuç

Görüldüğü gibi 1946'dan 1949'a kadar geçen zamanda Cumhurbaşkanı İnönü'nün yönetim anlayışı belli bir çizgide değişmiştir. İnönü'nün Mayıs 1946'da DP kurulduktan sonra çıktığı ilk yurt gezisinde Milli Şeflik sisteminin etkilerinin hâlâ devam ettiği görülmektedir. Çok partili sistemin devam edip etmeyeceğinin henüz belirsiz olduğu bir ortamda İnönü'nün çıktığı bu yurt gezisinde partili kimliği de ön plandaydı. Ayrıca İnönü'nün erkene alınacak milletvekili seçimlerine DP'nin girmesini sağlamak için sert ve uyarılar içeren sözler söylediği de görülmektedir. Diğer dikkat çeken bir konu da, basın üzerindeki siyasi kontrolün devam ettiği bu dönemde, savaş yıllarında kimsenin eleştiremediği Cumhurbaşkanı İnönü'yü, yeni kurulan partilerin doğrudan onun şahsıyla ilgili bir konu olan cumhurbaşkanının parti genel başkanı olması durumu üzerinden eleştirmeye başlamalarıdır.

İnönü'nün bu yurt gezisindeki yönetim anlayışının Ekim 1946'da, DP'nin meclise girdiği 21 Temmuz 1946 seçimlerden sonra çıktığı ilk yurt gezisinde değiştiği görülmektedir. İnönü 12 Temmuz Beyannamesinden sonra resmen başlayacağı partilerüstündeki hakem rolünün ilk işaretlerini bu yurt gezisinde vermiştir. Özellikle Hatay ziyaretinde DP'lilerle yaptığı görüşmelerdeki sözlerinden, İnönü'nün bu yolda olduğunu bütün kamuoyu basından okuyarak görmüştü. Ayrıca İnönü'nün öncekilerden farklı olarak bu yurt gezisinden itibaren muhalefet partisi DP'yi koruyan bir siyaset anlayışı benimsediği görülmektedir. İnönü bu yurt gezisindeki söylemlerini uygulamada, önce psikopat krizi sırasında sonra da 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlanması sürecinde göstermiştir.

12 Temmuz Beyannamesinden sonra çıktığı ilk yurt gezisi olan Eylül 1947'deki ziyaretleri ise onun Mayıs 1946'da çıktığı yurt gezilerinden tamamen farklı bir yönetim anlayışında olduğunu göstermektedir. Bu yurt gezisinde, söylem ve hareketleriyle bir

29 Şubat 1948; "İnönü'nün Diyarbakır'daki Hasbihali", *Ulus*, 1 Mart 1948.

48 "İnönü İntibalarını Anlattı", *Vatan*, 9 Mart 1948.

49 "İnönü Bursa'da", *Ulus*, 17 Ekim 1948; "İsmet İnönü, Muvazaa İsnatlarını Reddediyor", *Vatan*, 18 Ekim 1948.

50 "Cumhur Başkanı Bursa'dan İstanbul'a Döndü", *Ulus*, 19 Ekim 1948.

siyasi partiyle bağlantısı olmayan yani partisiz bir cumhurbaşkanı gibi davranmıştır. Bu yurt gezisi İnönü'nün partilerüstü olma yolunda geldiği en üst aşamaydı. Ayrıca bu yurt gezisinde kendisine DP'li bir milletvekilinin eşlik etmesi ve DP merkezlerini ziyaret etmesi gibi hareketleriyle İnönü, DP'nin meşru bir siyasi parti olarak kalıcı olduğunu da göstermiştir.

İnönü bu yurt gezisinden sonra toplanan CHP VII. Olağan Kurultayı'nda düzenlenen yeni parti tüzüğü gereğince, genel başkan sıfatını korumakla birlikte görev ve sorumluluklarını genel başkan vekiline devretmişti. İnönü bundan sonra bir süre daha partilerüstü konumda olmaya ve partiler arasındaki mücadelelere girmemeye devam etmiştir. Bütün bu süreç değerlendirildiğinde görüldüğü gibi İnönü'nün yönetim anlayışı 1946'nın sonu itibarıyla çok partili hayatın yerleşmesi ve yeni demokratik bir siyaset anlayışının oluşması doğrultusunda değişmiş ve bu değişim çıktığı yurt gezilerinde tespit edilebilmiştir.

İnönü'nün bu yeni yönetim anlayışı Haziran 1949'da DP II. Büyük Kongresi'nde alınan ve tarihe Milli Husumet Andı olarak geçen karardan sonra yeniden değişmeye başlayacaktır. Bundan sonra İnönü, parti genel başkanı olarak davrandığı eleştirilerine tekrar uğrayacak ve bu durum 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar devam edecektir. Doğal olarak bu durum İnönü'nün Haziran 1949'dan sonra çıkacağı yurt gezilerine de yansıtacak ve bu süreçte yönetim anlayışı farklı dinamiklerle tekrar değişecektir.

### Kaynakça

- Ağaoğlu, Samet. *Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu*. Haz., Cemil Koçak. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad. *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976.
- Akın, Rıdvan. *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Ateş, A. Emre. "Demokrat Parti'nin Muhalefetleşebilmesinde Recep Peker Başbakanlığı'nın Önemi". *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*. Der., Ayşegül Komsuoğlu. İstanbul: Bengi Yayınları, 2008.
- Bağce, H. Emre. "Türkiye'de Siyasi Partiler ve Seçimler: 1946-2015". *Türkiye'de Siyasal Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim -7 Haziran 2015-*. Ed., Edip Asaf Bekaroğlu. İstanbul: Vadi Yayınları, 2015.
- Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Hatıralar: Çok Partili Sistem ve İktidar Değişikliği*. 2.Cilt, Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları, 2001.
- Başar, Ahmed Hamdi. *Ahmed Hamdi Başar'ın Hatıraları: "Yine Hayal Âleminde Uçuyorum..."*. 2.Cilt, Haz., Murat Koraltürk. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı*. Ankara, 1948.
- Derin, Haldun. *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*. Haz., Cemil Koçak. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

- Erim, Nihat. *Günlükler 1925-1979*. 1.Cilt, Haz., Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Gökçeler, Onur. “1946-1950 Yılları Arasında İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı ve Yönetim Anlayışı”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD, 2018.
- İnönü, İsmet. *Defterler (1919-1973)*. Haz., Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Karaömerlioğlu, Asım. “Türkiye’de Çok Partili Demokrasiye Dönüşün Toplumsal Dinamikleri”. *Toplum ve Bilim*. 106 (2006): 174-191.
- Karpat, H. Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. İstanbul: Afa Yayınevi, 1996.
- Koçak, Cemil. *Türkiye’de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İktidar ve Demokratlar*. 2.Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1876-1938 Kanun-ı Esasi ve Meşruiyet Dönemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Toker, Metin. *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
- Toker, Özden. “Babam 75 Yaşında”. *Akis*. 269 (1959): 6-7.
- İsmet İnönü: Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1944-1950. Haz., İlhan Turan. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:99, 2003.
- Us, Asım. *Hatıra Notları*. Haz., İsmail Dervişoğlu. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- “İnönü’nün Mühim Nutku”. *Ulus*. 6 Mayıs 1946.
- “Cumhurbaşkanının Yurd Gezisi”. *Vatan*. 7 Mayıs 1946.
- “Demokrat Parti Kararını Verdi: Belediye Seçimlerine girmiyor”. *Vatan*. 9 Mayıs 1946.
- “İnönü’nün Tarihî Söylevi”. *Ulus*. 11 Mayıs 1946.
- “Millî Kalkınma Partisi De Endişede..”. *Yeni Sabah*. 17 Mayıs 1946.
- “Cumhurbaşkanının Geçen Seyyahati”. *Yeni Sabah*. 18 Mayıs 1946.
- “Millî Şefin Trabzon’daki Hitabeleri”. *Ulus*. 2 Haziran 1946.
- “İnönü, Trabzonda Bir Nutuk Söyledi”. *Vatan*. 2 Haziran 1946.
- “İnönü’nün Türk Milletine Seçim Beyannamesi”. *Ulus*. 18 Temmuz 1946.
- “Demokrasi Tarihimizde Bir Dönüm Noktası”. *Vatan*. 11 Ekim 1946.
- “İnönünün Hatayda D. P. Başkanlariyle Yaptığı Hasbıhal”. *Cumhuriyet*. 11 Ekim 1946.
- “Mecliste Hâdiseli Bir Gün”. *Cumhuriyet*. 19 Aralık 1946.
- “Receb Peker-Celâl Bayar Arasında Mülâkat”. *Cumhuriyet*. 11 Mayıs 1947.
- “İnönü’nün Beyanati”. *Ulus*. 12 Temmuz 1947.
- “Cumhurbaşkanı, Bayar’la Konuştu”. *Vatan*. 8 Eylül 1947.
- “Cumhur Başkanımız Sevgi Gösterileriyle Uğurlandı”. *Ulus*. 13 Eylül 1947.
- “12 Temmuz Beyannamesinin İlk Fiili Tezahürü”. *Vatan*. 16 Eylül 1947.

- “İsmet İnönünün Karşılara Hitabesi”. *Cumhuriyet*. 19 Eylül 1947.  
“İnönü”. *Vatan*. 22 Eylül 1947.  
“Celâl Bayarın Gazetemize Beyanâtı”. *Vatan*. 22 Eylül 1947.  
“İnönü Rizede”. *Cumhuriyet*. 23 Eylül 1947;  
“İnönü Giresuna Gitti”. *Cumhuriyet*. 24 Eylül 1947.  
“İnönü Dün Samsundan Ankaraya Hareket Etti”. *Cumhuriyet*. 26 Eylül 1947.  
“İsmet İnönü Dün Gece 9 da Ankaraya Vardı”. *Cumhuriyet*. 27 Eylül 1947.  
“Sayın Bayan İnönü’ye D.P. Rozeti Takan İşçi”. *Vatan*. 30 Eylül 1947.  
“İnönü Diyarbakır’da”. *Ulus*. 29 Şubat 1948.  
“İnönü’nün Diyarbakır’daki Hasbihali”. *Ulus*. 1 Mart 1948.  
“İnönü İntubalarını Anlattı”. *Vatan*. 9 Mart 1948.  
“İnönü Bursa’da”. *Ulus*. 17 Ekim 1948.  
“İsmet İnönü, Muvazaa İsnatlarını Reddediyor”. *Vatan*. 18 Ekim 1948.  
“Cumhur Başkanı Bursa’dan İstanbul’a Döndü”. *Ulus*. 19 Ekim 1948.

## President Ismet İnönü's Nationwide Tours in the Shadow of the July 12 Declaration

AHMET EMRE ATEŞ / ONUR GÖKÇELER

**Abstract:** *During the multi-party period, President Ismet İnönü's nationwide tours have been showing how his concept of governance has changed. From the period when the multi-party system was seen as an experiment in the beginning of 1946, until the time when this system was understood to be permanent with publication of the July 12 Declaration, President Ismet İnönü's concept of governance has changed. This change can be traced from his nationwide tours. In this study, nationwide tours will be explained through the political behaviors and events that show that President Ismet İnönü's concept of governance has changed. In addition, the effects of the political steps taken by President İnönü in connection with multi-party system in this period will be discussed in nationwide tours. In this context, firstly, nationwide tours will be evaluated at the beginning of the multi-party system when his National Chief and party identity was effective. Afterwards, nationwide tours, which have been showing that he has left his party identity behind and has been equal to the parties and the effects of the July 12 Declaration will be reviewed.*

**Keywords:** *İsmet İnönü, Nationwide tours, Concept of governance, Multi-party system, The July 12 Declaration.*